

Antun Šojat

O KOLJNOVSKOM GOVORU

Bitne značajke čakavskoga govora u Koljnovu. Usporedba vlastitih podataka, dobivenih istraživanjem u Koljnovu, s dosadašnjim dijalektološkim podacima o tom govoru. Problem prvotnoga staništa koljnovskih čakavaca, prije njihove seobe u Mađarsku.

1. U mađarskom dijelu gradišćanskohrvatskoga naselja među čakavskim govorima dobro se čuva hrvatski govor u Koljnovu (Koljnov/Koljnof, mađ. Kópháza). Koljnov leži neposredno uz mađarsko-austrijsku granicu, jugoistočno od Šopronja, sjeverno od dijalekatne skupine Dolinaca, jugoistočno od skupine Poljanaca u austrijskom Gradišću, podjednako udaljen od obiju tih skupina Gradišćanskih Hrvata. Prema istraživanjima G. Neweklowskoga¹, govor Koljnovaca dijalekatski pripada skupini Haca i Poljanaca.

U raspravi (koju je priredio i dijelom obradio B. Finka) *Hrvatska dijaspora u 16. stoljeću i jezik Hrvata Gradišćanaca*² veliki hrvatski dijalektolog Stjepan Ivšić ne govori u svojem tekstu o doseljenu Hrvata u Koljnov, ali iz njegove karte br. 1 – *Približne dijalekatske granice danas i prije seoba* – proizlazi da su se Koljnovci doselili iz nekad staroštokavskoga područja između Novske, Nove Gradiške i Daruvara. Na karti br. 2 – *Područja i vrijeme seoba* – izričito je navedeno da su se hrvatski Koljnovci (kao i neki drugi, i čakavski i kajkavski, naseljenici u Zapadnoj Mađarskoj) iselili iz toga kraja, proširenoga s kajkavskim područjem do Varaždina, između god. 1537. i 1545. Ja za ovu priliku nisam posebno istraživao povijesne izvore o mogućem točnom nalaženju prvotnoga sta-

¹ V. Gerhard Neweklowsky, *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung XXV, Wien 1978., str. 60 (u daljem navođenju: *Neweklowsky 1978*). U tom se djelu nalazi i detaljno navedena znanstvena i stručna literatura o gradišćanskohrvatskoj jezičnoj problematici.

² U knjizi *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*, Slavische Propyläen, Band 96, Wilhelm Fink Verlag, München 1971., str. 726-798 + 6 karata bez paginacije, iza str. 798 (u daljem navođenju: *Ivšić 1971*).

ništa koljnovskih Hrvata, ali očito je da prema dijalekatnim činjenicama njihovo podrijetlo u navedenoj Ivšićevoj raspravi i na kartama uza nju nije potpuno jasno određeno.

I prema dijalektološkim podacima o njihovu govoru u spomenutoj Ivšićevoj raspravi, i prema konstatacijama G. Neweklowskoga³, kao i prema mojim istraživanjima⁴, koljnovski je govor čakavski, uglavnom, kako već spomenuh, s karakteristikama poljanske govorne skupine — čakavski je dakle morao biti i u vrijeme njihova preseljavanja. A područje u Hrvatskoj na koje je Ivšić smjestio prvotno sjedište koljnovskih Hrvata bilo je prije seoba staroštokavsko, djelomično granično s tada kajkavskim područjem, a ne čakavsko⁵. Ako iseljenici u Koljnov nisu prvotno bili čakavci, nije bilo mogućnosti da se na svojem putu u izgnanstvo iz tih nečakavskih krajeva u Mađarsku počakave, tj. jasno je da su iz Hrvatske krenuli s kojega čakavskoga govornoga područja. Pretpostavljam dakle da je koljnovsko hrvatsko stanovništvo krenulo iz čakavskih krajeva prije razdoblja navedenoga na Ivšićevoj karti br. 2 (između 1573. i 1545.), istovremeno kad i drugo čakavsko hrvatsko pučanstvo naseljeno oko Šopronja, tj. ili između 1522. i 1527., kad je krenula prva skupina izbjeglica u okolicu Šopronja, možda i u sam taj grad (ugrubo, iz područja između Gospića, Perušića i Bihaća)⁶ ili nešto kasnije (s obzirom na zemljopisni položaj i na moguće pravce migracije nije vjerojatno da je prvotno stanište Koljnovaca bilo na području između Otočca, Brinja i Plaškoga)⁷, dakako uz pretpostavku da je Ivšićeva pretpostavka o njihovu polazištu sa spomenutoga staroštokavskoga područja valjana.

I danas još ima čakavskih oaza u Lici, oko Otočca i Brinja, i u Gorskom Kotaru, oko Vrbovskoga, i to ikavsko-ekavskih, kakav je i koljnovski govor. Sudeći po nekim koljnovskim leksemima (usp. npr. *loza* "šuma", *ni:mam/niman lazno* "nemam vremena", pa i *godina* "kiša"⁸ i dr.), nije isključeno da je prastanište te seobe bilo u čakavskim krajevima koje danas zauzimaju čakavsko-kajkavski govori od Ogulina prema Karlovcu i južnije od toga područja⁹. Prilikom konačnoga svojega odlaska iz Hrvatske mogli su u svoju seobu prihvatiti i kakvu ma-

³ U navedenim djelima; v. ovdje t. 4.

⁴ Na terenskom istraživanju u Koljnovu bio sam desetak dana, god. 1992.

⁵ V. *Ivšić 1971* (iza str. 798), karta br. 1.

⁶ V. *Ivšić 1971*, karta br. 2 (iza str. 798).

⁷ *Ibid.*

⁸ Za tu riječ kaže *Ivšić 1971*, str. 758: "Kajkavci na jugu od Save i kajkavci i čakavci na jugu od Kupe govore, koliko nisu iz škole preuzeli riječ *kiša*, danas samo *gōdina* ... I naši gradišćanski čakavci govore samo *gōdina* (*guđina*) ... Da je riječ bila nekad obična i u Lici i u Pounju i drugdje, dokazuje izričaj *plače kao rodna godina*, koji se ne govori samo među čakavcima na jugu od Ogulina sve do Otočca nego i među štokavcima sve do *Lapca* i dalje." Slične izričaje u svezi s riječju *godina* Ivšić potvrđuje i primjerima iz Perušića i Bjelovara.

⁹ *Neweklowski 1978*, str. 281, na karti *Herkunft der Burgenländer Kroaten* smješta prvotnu postojbinu Haca i Poljanaca u područje između Ogulina, Karlovca i južnije od ta dva grada.

nju skupinu kajkavaca – možda negdje između Daruvara i Bjelovara, odakle su kajkavci bježali i kao samostalne skupina (usp. navedenu Ivšićevu kartu br. 2, pod t. 3: »1537-1545 Zap. Madžarska, Vedešin, Koljnof, Sv. Mikula«). U višestoljetnom zajedničkom životu takva bi se manja skupina inodijalekatnih govornika poćakavila, ali bi svojim suseljanima mogla predati i pokoju svoju govornu osobinu. Ovu, dijalektološki potpuno opravdanu, pretpostavku iznosim stoga što u suvremenom koljnovskom ćakavskom govoru nailazimo na neke osobine kojih nema u ćakavskim (ni u štokavskim) govorima u Hrvatskoj, a nalazimo ih u kajkavskim.

2. Međutim, usporedbom s paralelnim osobinama drugih gradišćansko-hrvatskih ćakavaca u ćijim se govorima većina od njih ostvaruje, npr. u Filežu¹⁰, kojega govor pripada gradišćanskoj dijalekatskoj skupini Dolinaca, oćito je da su one (premda možda potaknute kajkavskim utjecajem) u najvećem broju slućajeva posljedak vlastitoga jezićnog razvitka u novoj domovini¹¹.

Navodim nekoliko podataka o osobinama koljnovskoga govora takve vrste:

– neutralizacija opreke po zvućnosti na kraju rijeći: *su:siet*, *sla:p* “slab”, *Bo:k*, *pra:k* “prag”, *mu:š* “muž”, *je:š* “jež” itd. Neki su tako obezvućeni glasovi prodrli i u paradigmatu, usp. npr. *žr:t* (za razliku prema općekajkavskom znaćenju, u Koljnovu ta rijeć znaći “srćanica, pauzina, svora”), Gsg *žr:ti*, *Koljnof* – *Koljnofa* (uz *Koljnov* – *Koljnova*, ali samo: *koljnovski*)¹². O nekajkavskom podrijetlu te pojave, poznate i drugim gradišćansko-hrvatskim govorima¹³, svjedoći irelevantnost obezvućivanja zvućnih suglasnika u tom poloćaju, tako da se uz navedene, najćešće, ostvaraje mogu pojaviti tzv. poluzvućni (tj. nenapeti bezvućni, odnosno: media) ili zvućni suglasnici, dakle, primjerice, *ja:t* / *ja:ć* / *ja:d*, Gsg. *ja:da* “otrov”, *plu:k* / *plu:g* / *plu:g*, Gsg. *plu:ga*, *gruos* / *gruoć* / *gruoz*, Gsg. *gruozda* itd. (u nekih je ispitanika moguć i proces ozvućavanja krajnjih bezvućnih su-

¹⁰ Prema zabilješkama na istraćivanju toga govora koje su proveli B. Finka i A. Šćjat, god. 1974. Nekoliko podataka o tom govoru dao je *Ivšić 1971*, na str. 777, i *Neweklowsky 1978*, osobito na svojim lingvistićkim kartama pod punktom 29 (v. str. 347 i karte iza str. 376).

¹¹ Prvotni ćakavski karakter većine govora hrvatske naseobine u okolici Šopronja, odatle i razumljivi prestiž ćakavštine ćak i u kajkavskim selima toga kraja, potvrćuje primjerice i oporuka pisana u drugoj polovici 17. stoljeća u kajkavskom naselju Vedešin (madž. Hidegség), koja ima niz jezićnih osobina suvremenih ćakavskih govora u središnjem Gradišću, pa i suvremenoga koljnovskoga govora. Taj su dokument objavili P. Šimunović i R. Olesch u *Ćakavisćh-deutsćhes Lexikon, III, Ćakavisćhe Texte*, Böhlaus Verlag, Köln – Wien 1983., na str. 362.

¹² U tipićnoj koljnovskoj akcentuaciji fonološki su oprećna dva akcenta, dugi i kratki. U ovom se radu, u kurziviranim potvrćdama, mjesto akcenta bilježi samo kad nije naglašen prvi, odnosno jedini, slog u rijeći (dakle, npr.: *Koljnov*, *koljnovski*, *gla:va*, *u'šu:šit*). Realizacije diftonaga, osim u oznaćenim njihovim fonetskim karakteristikama, u tekstu se navode bez oznake dućine druge njihove sastavnice, koja se redovito pojavljuje tek u nekih ispitanika (dakle: *ie*, *uo*, a ne *ie:*, *uo:*; v. t. 5 i 8).

¹³ Usp. *Neweklowsky 1978*, npr. na str. 35.

- glasnika i na apsolutnom kraju riječi ili rečenice; o njihovu ozvučavanju pred sonantima v. t. 3);
- dekompozicija prvotnoga *l* u *il*: *žu:il*, *do:il'na* (usp. paralelnu pojavu *n̄ > in* u Filežu!);
 - protetsko *v* i protetsko *h*: *vu:š*, *hrd'a*, *hr'žuja* “raž” (zabilježeno i u drugim gradišćanskohrvatskim govorima), *hidemo* (obično: *gre:mo*) “idemo”, što su izrazito kajkavske pojave;
 - prijelaz *a > e* u prefiksima *raz-* i *pra-*: *rezgo'va.rat*, *res'pitala se/res'pi:ta-la se* “rastala se”; *preoci*, *pre'unuk* (međutim, prijelaz *a > e*, nesumnjivo nastao vlastitom evolucijom, moguć je i u drugim slučajevima, usp. npr. *sed/set* “sada”, *nejboji* “najbolji”, *nejur'liji* “najbolji” i dr.
 - fonetski likovi i leksemi kao *zutra* “sutra”, *vračitel* (uz *vračitelj* i *vračitej*) čier “jučer”, *gli'buoki* “duboki”, *žerat* “žderati”, *briti*, ptc. akt. *bril* / *briju* “brijati”, *hitit* “baciti”, *hitat* – 1. prez. *hitan* (uz čak. *brcat*) “bacati”, *za:bit* – 1. prez. *za:bin* “zaboraviti”, *česat* – češen “češljati”, *klu:p* (f.), G sg. *klu:pi* i dr. (sve takve likove nalazimo i u drugim gradišćanskohrvatskim govorima, primjerice u Filežu);
 - razlika oblika u lok. i akuz. u prilogu (L) *duoma* / *duoman* “kod kuće”: (A) *domuon* “kući” (kao i u drugim gradišćanskohrvatskim govorima, v. GHR¹⁴, s. v.);
 - kongruencija (nom.) *dva: bra:ti*, *dva: luonci*, *dva: deci* : (akuz.) *dva: bra:te*, *dva: luonce*, *dva: decie* (i u istarskim čakavskim govorima nalazimo paralele toj pojavi).

I u prozodiji, u onih ispitanika koji još koliko-toliko čuvaju troakcenatski sustav, a to su oni najstariji s kojima sam razgovarao, ima kadšto pojava netipičnih za čakavske ikavsko-ekavske govore u Hrvatskoj. Riječ je o metatonij-skom akcentu $\hat{}$ u kajkavskim položajima ostvarivanja toga akcenta, kao u primjerima *kūōža*, *kūōra*, *kūōla*, prez. *čiešete* (: inf. *česat*, ptc. akt. *česa:y/česa:l*) i pojavi akuta u Npl. i Lpl. imenica kao *rēbro* (< *rebrō*), dakle NLpl. *rīēbra*, *rešīeta*, *jē:tra*. Međutim, i takve su pojave poznate i zabilježene i u drugim gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima, usp. npr. u Filežu *kūōra*, *kūōsa*, Npl. *rīēbra*, u Velikom Borištofu *kūōža*. Sve se one svode na Ivšićevo pravilo o duljenju kratkih naglašenih *a*, *e*, *o* (v. u t. 8. navedenu Ivšićevu t. 11), ali ipak ostaje neriješeno odakle silazna intonacija u pronađenih primjera.

3. Najtipičnije stare čakavske odrednice koljnovskoga govora podjednake su paralelnim osobinama u drugim središnjim i sjevernim čakavskim govorima madžarskoga i austrijskoga Gradišća.

¹⁴ GHR = *Gradišćanskohrvatsko – hrvatsko – niški rječnik* / *Burgenländischkroatisch – kroatisch – deutsches Wörterbuch*, Zagreb – Eisenstadt 1991. Potvrde za te i druge riječi takve vrste v. i u *Neweklowsky 1978, Wortindex*.

U prvom redu to se odnosi na upitno-odnosnu zamjenicu *ča* i njezine izvedenice *za:č / zač, po:č / poč, nič* (uz *niš*, također čakavskoga podrijetla¹⁵) "ništa" i na ikavsko-ekavski refleks nekadašnjega jata (usp. npr. ikavske likove *di:te, dica, ri:č, vrit'a, li:p* "hljeb; lijep", *ripa, ci:p, sni:k, človik, misec, čri:šña / črišña, srit'a, mirit* "mjeriti", *po'rizan, d'is* "jesti" itd. i ekavski refleks u primjera kao *že'liezo, ubiet* "objed", *tielo, ciel / ciey, zriet, lieti* "ljeti", *ovde* itd.).

Ovamo, dakako, valja pribrojiti i pojavu *a* na mjestu nekadašnjega poluglasa (s neznatnim odstupanjima, kao primjerice u gradišćanskohrvatskom tipičnom liku *dena:s*), razlikovanje fonema /č/ (u fonetskom ostvaraju [č̌]) i /t'/, pa protetsko *j* (ili *d' < j*, v. t. 4). Mnogobrojne su i druge čakavske odrednice, na svim jezičnim razinama. Ovdje ću za ilustraciju koljnovskih govornih osobina spomenuti samo neke:

- *žaja / ža:ja* "žeda", *ža:jan* "žedan" (ali *žietva!*), *počat*, ptc. akt. *puočal* (ali i: *puočel / puočey, tako i počela, puočeli*, ptc. pas. *puočet, početa*), *pročat/pročaj* "proliti";
- prez. *zameš* – *zamete*, imp. *zami* – *zamite* (inf. *ziet*, pridj. akt. *zey / zel*); *ma:lin* "mlin", *va* "u", *Vazma* (f.) "Uskrs", *ta'jedan* "tjedan", *zis mano:n* "sa mnom";
- *teplo* "toplo"; *riebac* "vrabac" (*e* mjesto *a* u prvom slogu te riječi pojavljuje se i u nekim slavonskim govorima), *cri:kva* itd.;
- *nohat; trieti*, Gsg. *trietoga* "treći"; *plitvi*: "plitki";
- *petie* (< *peteh*) "pijetao", dem. *pe'teši:t'*, *piple* "pile", *diža* "muzlica", *aš* "jer", *ur* "već", *zis / ziz* "s" (s palatalizacijom *s > š* ispred *ń*, s mogućnosti bezvučnoga ili zvučnoga krajnjega suglasnika ispred sonanata, s kraćim likovima *is / iz, s / z*, usp. *ziš / iš / š nimi; zis / ziz / is / iz / s / z mano:n* (o ozvučivanju bezvučnih suglasnika *v* u idućem odlomku). Dakako, ispred zvučnih se opstruenata uvijek ostvaruje krajnje *z*, ispred bezvučnih *s*).

Među čakavske *gradišćanskohrvatske* inovacije idu:

- ovisnost artikulacije krajnjih bezvučnih suglasnika o početnom glasu riječi koja slijedi – ispred sonanata i zvučnih opstruenata, ali ponekad i ispred vokala, oni prelaze u svoj zvučni parnjak, usp. *bra:d mu je daų* "brat mu je dao", *ož niž ni*: "još ništa nije", *do:vleg je mo:je, nigou zied uare* "njegov zet ore" itd.;
- zamjena početnoga *j* u *d'* (nastala vjerojatno interferencijom s madžarskim jezikom)¹⁶, kao u primjera *d'ime, d'iskra, d'iglica, d'imat, d'is*, 1. prez. *d'i:n* "jesti" (ali, u sredini riječi, samo: *pojis* "pojesti"), *d'abuka, d'agoda, d'elen*, u nekih i *d'e*, 3. sg. enkl. prez. od *bit* "biti"). Međutim,

¹⁵ Usp. Milan Moguš, *Čakavština Opatijskoga krasa*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, knj. 17, Zagreb 1982.

¹⁶ Usp. *Neweklowsky* 1978, 41, 66 i literaturu tamo navedenu.

ta promjena nije u koljnovskom govoru prevladala – podjednako su česti likovi s početnim *j*, u određenim riječima i oblicima i češći (o sudbini glasa *j* u drugim položajima v. i u t. 6);

- ovamo se možda može pribrojiti i prijelaz *o > u*, ponajčešće u nenaglašenom položaju, ali i pod naglaskom, usp. *u'krajak* “okrajak kruha”, *u'šu:šit / u'šušit* “osušiti”, *u'pletie*, 3. sg. prez. “oplete”; adj. DLsg. f. *dobru:j, bieluj, vru:t'uj*, Isg. *dobru:n*, uz *dobruon / dobruon*; *di'vu:jka, mu:j*, uz *mo:j / muoj / muaj, ubiet / ubied* “objed” i dr. (sličnih pojava nalazimo i u austrijskom dijelu gradišćanskohrvatskih govora).

4. Do sada se o koljnovskom govoru pisalo malo. Nekoliko osnovnih podataka dao je prof. Stjepan Ivšić prema svojim istraživanjima gradišćanskohrvatskih govora provedenim pred šezdesetak godina, u šest točaka: »1) *-l>-u:* *rěkaŷ*, 2) *-ul>-ū:* *čū* “čuo”, 3) *stūo pūti, Kđļnof – Kolnōfa*, 4) ozvučavanje ispred sonornih: *jōž jēdān dān*, 5) instr. sg.: *z nōgū*, 6) lok. pl.: *pō si křčmā, na nāčvua*«¹⁷. Nigdje se drugdje u Ivšićevu tekstu ne navode podaci posebno označeni kao koljnovski, koliko god oni bili nazočni i u koljnovskom govoru, pa ni pri različitim mogućnostima realizacija u različitim govorima koji se uz podatke navode.

U kapitalnom djelu Gerharda Neweklowskoga o gradišćanskohrvatskim govorima (*Neweklowsky 1978*) nije posebno prikazan govor u Koljnovu. Podataka obilježenih ojkonomimom *Koljnov (Koljnof)* nema u toj knjizi ni među dijalektnim tekstovima snimljenih u pojedinim gradišćanskohrvatskim govorima ni na priloženim zemljopisnim kartama s prikazom rasprostiranja pojedinih govornih osobina, osim na kartama 1 i 2 (od njih 52). Na tim se dvjema kartama konstatira da se u Koljnovu govori *ča* i da je refleks jata ikavsko-ekavski. Međutim, iz opisa pojedinih jezičnih razina, osobito u govorima Haca i Poljanaca, mogu se izvesti i potvrditi mnoge koljnovske govorne osobine koje sam svojim istraživanjem toga govora uočio.

O inovacijama koje su zahvatile hrvatske govore u Mađarskoj pod utjecajem mađarskoga jezika možemo se podrobno obavijestiti u raspravi Ivana Mokutera *Karakteristične inovacije u dijalektima Hrvata i Srba u Mađarskoj*¹⁸. Ali ni Mokuter uz svoje podatke i zaključke posebice ne navodi hrvatski govor u Koljnovu, premda njegova zapažanja vrijede i za taj govor. O najčešćim i najuočljivijim značajkama takva podrijetla već je ponešto rečeno (v. *j > d'* u t. 3), a ponešto će se i reći (v. *ļ > j* u t. 5).

Smatram dakle da je potrebno i korisno na jednom mjestu prikazati osnovne koljnovske govorne osobine, pa ću uz već navedene podatke donijeti još po-

¹⁷ Ivšić 1971, 783.

¹⁸ *Hungaro-Slavica*, Prilozi mađarskih slavista za VIII. međunarodni kongres slavista u Sofiji 1982., Budapest 1988, 135-145.

neke (opširniju obradu ostavljam za drugu priliku) i potvrditi za taj govor opće karakteristike gradišćanskohrvatskih čakavskih govora navedene u dosadašnjoj znanstvenoj literaturi, odnosno upozoriti na neke govorne činjenice koje do sada za taj govor nisu prikazane.

5. Fonemi /i u e o a/ pojavljuju se i u naglašenim i u nenaglašenim slogovima.

Fonemi /a e o/ pod akcentom, i u otvorenim i u zatvorenim slogovima (osim u jednosložnim riječima), a fonemi /i u/ samo u nezadnjim zatvorenim slogovima, ostvaruju se ponajčešće kao poludugi glasovi s uzlaznom intonacijom (dakle: [â ê ô î û]), ali nije rijedak ni njihov prijelaz u duge glasove, tj. u foneme /i: u: e: o: a:/, običnije u realizaciji [ĩ ũ ě õ â] nego [i û ê ô â]. Osobito se fonem /a/ često realizira poludugo, a može biti promijenjen i u jedinom zatvorenom slogu riječi (usp. npr. Nsg. *brät/brät/brät*, Gsg. *brâta/brâta/brâta*, ali inf. *brät* "brati", samo tako).

Od realizacija kratkoga vokalizma valja spomenuti sporadičnu mogućnost ostvarivanja "otvorenih" alofona [ɛ] i [ɔ], koji su u diftonzima *ie* i *uo* gotovo redoviti.

Fonemi /e: o:/ ostvaruju se u dvije alofone varijante – ili kao diftonzi [ie/iɛ] i [uo/uɔ/ua] ili, rjeđe, kao monoftonzi [e: o:]. Diftonški njihov izgovor ne ovisi o naglašenosti ili nenaglašenosti, kao ni o otvorenosti ili zatvorenosti sloga u kojem se pojavljuju (usp. npr. *mieso*, *tielci*, *striela*; *uoje* "rudo", *kuora*, *gruop* "grob" – *petie* "pijetao", Gsg. *mojie kt'erie*, Lsg. m. *na mojiën*, DLsg. f. *mojuoj*, Lpl. *nã sie* "na svima", 3. sg. prez. *rastie* itd.).

Iako rjeđe, uz alofon [a:] kadšto se također pojavljuje diftonška realizacija fonema /a:/ (usp. npr. [muâjat], uz [mâ:jat, mâ:]at] "slikati, risati", [sviêtuaak] "svetak, blagdan", uz, primjerice [dôva:c, mřtva:c] itd.).

Fonem /o:/ ispred sonanata može prijeći u /u:/, usp. npr. *di'vu:jka*, *lu:jtre* "ljestve", *bu:j / bo:j*, Gsg. *boja*, *mu:j / muoj / moj*, DLf. *mojuoj / mojo:j*, *ñu:j / ñuoj*; *tu:j bielu:j*; Isg. f. *dobruon / dobru:n*, *mefku:n / mefkuon*, *ženu:n*, *ruku:n* (uz *ženuon / ženü: / ženo:m*, tako i u drugih imenica toga tipa). Ako se iza naglaske ostvaruje monoftonško *o:*, izgovara se ponajčešće, barem u paradigmatskim nastavcima o kojima je u ovom odjeljku bilo riječi, alofonom [ɔ:], dakle npr. [mojo:j materi, ziz jedno:n si'kirɔ:n].

Stopljeni s krajnjim /n/ vokali se, osim u jednosložnih riječi, često ostvaruju kao nazalni glasovi [ĩ j: ɥ ɥ: ɛ ɛ: ɔ ɔ: ɔ̃ ɔ̃:] (u jednosložnih riječi nema promjene *-m > -n*, a prema tome ni pojave nazalnih vokala).

Ostvaruje se i silabično *r*, dugo i kratko (usp. npr. *mřu* "malo", *če'tř:ti* "redni broj četvrti"). U nenaglašenom krajnjem slogu ispred njih se može ostvariti i izrazitije [ð], usp. [riktar/riktär "sudac", [vřhar/vřhär], pa i [vřhr] "vihor", [nůtr/nůtär] "unutra", [nãipř/nãipär] "ispred".

Kao kratki silabemi, na kraju riječi, pojavljuju se i drugi sonanti (usp. npr. *para'dajzł* "rajčica", *mišaufł* "lopatica za smeće", *krumpl* "krumpir", *drikł* "vagir", *boncŋ* "stjenica", *špułŋ* "svitak").

6. Upozorit ću ovdje tek na neke tipične pojave u realizacijama konsonantskog inventara.

Izgovor glasova *t'* i *d'* vrlo je palatalan, tako da *d'* veoma često, gotovo u svih ispitnika, alternira sa *j*, osobito kao protetski glas, usp. *d'igla*, *d'iskra* uz *jigla*, *jiskra* itd. I u sredini riječi nalazimo alternacije tih dvaju suglasnika, kao refleksa prasl. *d'* (usp. npr. *meja*, *preja*, *gra:ja*, *saje* "čada", imp. *glej* – *glejte*, uz *muožd'eni*, 3. pl. prez. *pre'sad'adu*, ptc. pas. *rod'en*, *vod'en*, *za'grad'eno*, ali su *j* ili *d'* postojaniji nego u početnom položaju. U komparativu pridjeva s nastavkom *-ji* zabilježio sam samo *j* (usp. npr. *starji*, f. *starja*)¹⁹.

Zbog izrazite "mekoće" koljnovskoga čakavskoga palatala /t'/, veoma sličnog izgovoru madž. *ty*, pomaknut je i izgovor njegova afrikatskoga parnjaka /č/, koji se u svih ispitnika ostvaruje alofonom [č'].

Utjecaj madžarskoga jezika uočljiv je u veoma čestom prijelazu glasa *ł* u *j* (*u:je*, *gre:dej*, *pri:jatej*, *kriejut* "krilo", *žu:j* "žulj" itd.), koji je zahvatio gotovo sve hrvatske govore u Madžarskoj (usp. *Mokuter 1988*, s. 139), ali u Koljnovu taj proces još nije završen, tako da se, u istih ispitnika, mogu čuti i likovi kao *u:le*, *vra'čitel*, *mo:ł* / *mo:j* "moljac", *žu:ł* / *žu:jl* / *žu:j*, *ze:le* / *ze:je* i dr. Mjesto *ł* ili *j* u sufiksu *-tel* zabilježio sam i alofon [l'] (usp. [*vra'čitel'*, *pri:žtel'*]), pa i prijelaz u /l/ (*vra'čitel*).

Konsonant /l/ ispred *i* prelazi u /j/ (najčešće u izgovoru [l'] (usp. [ogùl'it / ogùlit]). Nisam zabilježio u Koljnovu promjenu takvoga sekundarno palataliziranoga glasa u *j*, koju spominje *Mokuter 1988*, 139. Krajnje *-l* može se ostvariti (npr. [pakal, and'el, vuól / vual / vò:l]), ali se češće, osobito u nastavku ptc. aktivnoga, ostvaruje kao [ɥ] (npr. [pakau, vidiu, ra:diu, sa:diu, dušau] "mirisao", uz [vidil] itd.); s prethodnim *u* može se ostvariti kao [u:], dakle [č'u: / č'uɥ / č'ul / č'u:l]. Promjena *l* > *ɥ* događa se i u zatvorenom slogu u sredini riječi, usp. npr. top. [Seuske ši'nokoše] (uz običnije čuvanje *l*, kao u primjera *selski*, Npl. *kolca* "kotači na plugu").

Konsonant /j/ u poznatim položajima iza vokala prelazi u poluvokalno [j̥] (usp. [muɔj / muaj] "moj", [griencia:j̥] "povrće, zelenje", [para'dajz̥l, žu:jl̥] "žulj", [tu:j̥ jednu:j̥] "toj jednoj", [gruo:jze] "grožđe", inf. [pruɔj̥it, puɔj̥it], prez. [brojimo], fut. [pruɔj̥it'u] "otići ću" itd.). Ispred vokala ostvaruje se konsonantsko [j]: [juna:k, sa:jam, ja:] itd.

Krajnje *v*, osobito kao krajnji glas paradigmatskoga nastavka, prešlo je u [ɥ] (usp. Gpl. [orihoɥ, medv̥idoɥ / medv̥i:doɥ, jájoɥ, br̥iskoɥ, buɥ], a s pretho-

¹⁹ U nekim govorima Haca i Poljanaca i u takvu komparativu provedena je promjena *j* > *d'*, dakle npr. *stard'i:*, koju potvrdu donosi *Neweklowsky 1978*, na str. 66.

dnim *o* može se stopiti u [o:] (Gpl [orihə, č'aulə, jājə / ja:jə, gualðmbə] itd.). Takva se promjena događa i u medijalnim zatvorenim slogovima (usp. npr. [piɯ̄nica, č'auli]). Rjeđa je mogućnost prijelaza *-v* u *-f* (npr. *Koľnof*, uz [Köľnou]).

U temeljnim riječima krajnje se *m* redovito ostvaruje (usp. *di:m*; *što:m* "1. kukuruzni klip bez zrnja, okomak; 2. dio seljačkih kola": *prvi i drugi što:m*; *saja:m*); kao završetni dio nastavaka prelazi u *n*, a taj glas može nazalizirati prethodni samoglasnik, pri čemu se gubi (usp. npr. Isg. *ocien*, *materun*, *d'i'tieten*, Dpl. *voloun*, *końien*, *uovcan*, 1. prez. *zna:n*, *pi:šen*, *vidin*, *guonin* — *ocię*, *voluq*, *pi:šę* itd.). Ipak, dosta se često ostvaruju, najvjerojatnije pod utjecajem hrvatskoga književnog jezika koji se uči u školi, i oblici sa *-m* (dakle: *materum*, *końiem*, *s krujom*, *s pri'st'acom*, *zna:m*, *vidim* itd.), sekundarnoga postanja.

U konsonantskom je inventaru i glas *h*, ali njegovo pojavljivanje u starim, povijesnojezično opravdanim položajima nije redovito. Na kraju riječi nestao je ili je zamijenjen sa *v* (usp. npr. *vř* "vrh", *ori*: "orah", *si'roma*:; Lpl. na 'noga:; G pl. *bu:v*); u sredini se riječi obično čuva (usp. *snaha*, *mat'aha*, *striha*, *me'huña* "mahuna", *duha:n*, *buha*, Gsg. *o'riha*, *vrha*, *siro'ma:ha*, ptc. akt. *u'viehnulo*), ali može i nestati (usp. *vrña* "vrhnje", *sra:nit* "spremiti", Gsg. *vřa*, uz *vrha*, i dr.). Na početku riječi običnija je realizacija *h* (tada se izgovara kao frikativ) nego njegov nestanak (usp. npr. *hrča:k*, *ha'snovat* "koristiti", *hitit* "baciti", *Hrva:t*; *hr'žuja* "raž", *hrd'a*, excl. *hajda* "hajde", ali: *ra:s* "hrast").

Krajnje *t* iza *s* nestaje (usp. npr. *kuos* "kost", *bries* "brijest", *hengs* "pastuh", *ma:s* "mast", *čis* "čist", *ra:s* "hrast; rasti", *pa:s* "pasti", *stries* "stresti" itd.). U pažljivu govoru onih koji su u školi učili hrvatski može se u tom položaju i ostvariti.

7. Od morfoloških podataka koje sam skupio na svojem istraživanju koljnovskoga govora spomenut ću također samo neke osobitosti.

- Instrumental sg. imenica ž. roda, nasuprot Ivšićevu jedinom podatku *z nogu*: (v. t. 4), danas može imati i nastake *-u:n/-un*, pa i *-o:n/-on*, s alternacijama dugoga *o*: i završetnoga *-n* kako su navedene u t. 6. (usp. npr. *sestru:n* / *sestruon* / *sestro:n* / *sestru:*, *nogu:n* / *noguon* / *nogo:n* / *nogu:*, *krujon*, *košt'on*, *materun*, tako i *z manun* / *z manon*, *s tuobun* itd.).
- Lokativ sg. i pl. m. i n. ima nastavak *-i* (usp. *na zu:bi*, *va uoki*, *po tieli*, *va se:li*), tj. nema ni nastavačke ni fonološke opreke između ta dva padeža.
- Genitiv pl. imenica ž. roda, uz široko rasprostranjeno gradišćansko-hrvatsko izjednačivanje nastavaka s nastavkom imenica m. i sr. roda *-ov* ([*-ou̯*]), kao u primjera *ženov*, *zi:pkov*, *fa'milijov*, itd., čuva sporadično i starije stanje, kao u primjera *dasa:k*, *jasa:l*, *ruša:k* "krušaka", *žien*, *ru:k*, *bu:v* itd. U i-deklinaciji najčešći je nastavak toga padeža *-i/-i* (npr. *kt'eri:*, *kuosti*, tako i m. *ju:di* "ljudi"), ali se ostvaruju i druge dvije mogućnosti (usp. npr. *kt'ier*, *kokuoš*, *nitov* : Nsg. *ni:t*).
- U genitivu pl. imenica muškoga i srednjega roda također alterniraju *-ov* (*-v* > [*-u̯*]!) i *-ø*, s time da su stariji likovi, danas bez nastavka, neuspore-

divo rjeđi (*Hrva:tov, čavlo:v, u'čitejov, mr'tvacov, vragov / vra:gov, mestov* itd., ali i G pl. *juna:k* "mladića", *Ni:ma:c, siel, juta:r, : Nsg. jutro* "ral" i dr.

- I u instrumentalu pl. imenica muškoga roda postoje različiti nastavci – ili je očuvano starije stanje, s nastavkom *-i* (usp. npr. *ziz vuoli, s tielci*) ili se nametnuo nastavak imenica ž. roda *-ami* (usp. *prstami, nohtami, bikami, zubami* i dr.).
- Za koljnovski je govor tipičan infinitiv bez krajnjega *-i* (usp. *sipat, pli:t* "pljeviti", *ple:s < plest* "plesti", *vozi:t, vu:t', vrt'* "staviti, vrgnuti", *spe:t'* "ispeći" itd.), ali prodiru i puni infinitivni nastavci *-ti* i *-t'i*, poznati i nekim drugim gradišćanskohrvatskim čakavcima, pa se često čuje i, primjerice, *zrieti* "zrijati", *pli:ti, plakati, mot'i, vu:t'i, ret'i* itd., čak i *vrt'ti, ret'ti*.
- U 3. l. pl. prezenta kadšto se pojavljuje i noviji, analoški nastavak: *držu:, d'ištu:* "traže", *liežu se, d'idu:* "jedu", uz *dieladu, da:du, razgo'va:radu, špan'cieradu se* "šeću se", *ču:vadu, gļe:dadu, oni t'edu pruojt / pruojt'edu* itd.

8. Suvremena je koljnovska akcentuacija u znatnom previranju. Premda još ima govornika sa starim čakavskim troakcenatskim sustavom, dakle u kojih akcenti \sim i \wedge imaju fonološku funkciju i u minimalnim parovima, kao što je primjerice u N *jûdi*, A *jûde* ~ GI *jûdi*, u tipičnom se suvremenom koljnovskom govoru različita intonacija dugih naglasaka pojavljuje samo na fonetskoj razini, izmjenjujući se u višesložnih riječi bez obzira na svoje podrijetlo²⁰. U jednosložnih riječi dugi je akcent uvijek silazne intonacije.

Međutim, i dvoakcenatski sustav koljnovskoga govora ugrožen je mnogim neutralizacijama dugoga i kratkoga naglasaka u akcentu \wedge (o tome više u daljem tekstu).

Od 12 točaka u kojima je S. Ivšić naveo najrasprostranjenije osobine gradišćanskohrvatske čakavske akcentuacije²¹ spomenut ću ovdje one najvažnije procese koji su karakteristični i za koljnovski govor, upozoravajući po potrebi na neke drugačije posljedice ili alternativne mogućnosti u tom govoru. To su: »2) akcenat \sim se prenosi s posljednjega sloga u primjerima kao *selð > sělo* i *vĩnd > vĩno* (u Koljnovu se danas preneseni akcent na dugoj penultimi ponekad može ostvariti i s uzlaznom intonacijom, A. Š.); 4) akcenat $\wedge < \sim$ na posljednjem slogu u većini govora skače ostavljajući dužinu na vokalu, dakle npr. *letĩ (< letĩ) > lěti*; 5) kao *letĩ > lěti* vladaju se i primjeri gdje je akcenat \wedge u zatvorenom slogu mjesto \sim , npr. *otãc (<otãc) > ðtãc*; 6) krajnji zatvoreni slogovi, bez obzira

²⁰ Gubitak fonološke razlikovnosti intonacije dvaju dugih čakavskih akcenata u nekim govorima toga područja konstatiran je i u dosadašnjoj dijalektološkoj literaturi, usp. npr. *Ivšić 1971, 749*.

²¹ *Ivšić 1971, 755-756*.

na krajnji konsonant, s akcentom " dulje se *gotovo uvijek* i dobivaju obično akcenat \sim , koji se u višesložnih riječi vlada prema točki 5), dakle: *mīš* > *mīš*, i *mīš* > *ī mīš* (takvih skakanja akcenta nisam u Koljnovu zabilježio, A. Š.); *danās* > *danās* > *dānās* (u Koljnovu, kao i u mnogih drugih gradišćanskih čakavaca: *de-na:s*, A. Š.)²²; 7) dužina iza iskonskog akcenta nema, dakle *vīdī* > *vīdi* (to pravilo općenito vrijedi i za koljnovski govor, ali u njemu ima i odstupanja, usp. npr. Gpl. *ruša:k* : Nsg. *ruška* "kruška", Nsg. *buba:ń* : Npl. *bubńi* i dr., A. Š.); 8) dužine ispred akcenta " ostaju, a ispred \sim ili \sim obično nestaju, dakle npr. *mīšili* > *mīšili*, ali gen. sg. *rūkē* (< *rūkē*) > *rūkē* > *rūkiē* (-iē < -ē), instr. sg. *rūkū* (< *rūkū*) > *rūkū*, *kriči* > *kriči*, *grizū* > *grizū* i dr. (uz likove Gsg. *rukie* i Isg. *ruku:n* zabilježio sam i Gsg. *ru:ke*, Isg. *ru:kun* / *ru:kum*; izuzetno se dužina može pojaviti i ispred dugoga akcenta, usp. npr. *ra:'zbo:jnik* A. Š.); 11) *ä* *ë* (kojega god postanja) *ö* osim na krajnjem slogu bude *ä* *ë* *ö*, dakle *blāto* > *blāto*, *zēta* > *zēta* > *ziēta*, *kōlo* > *kōlo* > *kūōlo* (u Koljnovu je rezultat takva duljenja danas ponajčešće poludugi akcent, dakle: [blāto, ziēta] uz [ziēta], a u primjera kao *kuolo* slušao sam samo dugosilazni akcent: [kūōla, kūōža] i dr., koji i inače u dugim naglašenim slogovima apsolutno nadvladava, A. Š.); 12) *zatvoreni slogovi* s vokalom *i* i *u* osim krajnjih s akcentom " dulje se dobivajući akcenat \sim , dakle npr. *čīzma* > *čīzma*, *črišna* > *črišna*, *mīslimo* > *mīslimo* i dr.« (u tipičnom je koljnovskom govoru u takvih primjera intonacija dugoga akcenta irelevantna, fonetski se dakle ostvaruju i [črišna] i [črišna], uz [črišna], a moguće je i sekundarno potpuno skraćivanje, usp. npr. [mīslimo/mīslimo/mīslimo], v. idući odlomak, A. Š.). Za karakterizaciju gradišćanskohrvatskih čakavskih govora osobito je važna Ivšićeva konstatacija da su se kratki naglašeni vokali *a*, *e*, *o* produžili i u zatvorenim i u otvorenim slogovima, a kratki naglašeni *i*, *u* samo u zatvorenim. Akcent se ne produžuje na kraju riječi (npr. Gsg. [dnā]), ispred *-t* kao završetnim glasom infinitiva, npr. [pi:sat] < *pīsat*, [molit] < *molīt* (ali, u jednosložnih, [gri:s] < *grīsti*, [pries] < *prēsti*) i u pojedinačnim slučajevima kao što je adj. *črišnov* : Nsg. *čri:šna*²³.

Opreka između dugoga i kratkoga akcenta, poduprta razlikovanjem dugih i kratkih naglašenih vokala u mađarskom jeziku, *relevantna je*, ali se ona, kako sam već rekao, sve više narušuje čestim kraćenjem dugoga akcenta – osobito u položajima primarnoga i sekundarnoga čakavskoga akuta (već i zbog toga što je, kao i u drugim gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima, kvantiteta akuta osjetno kraća nego kvantiteta cirkumfleksa) – do vrijednosti poludugoga akcenta, pa i kratkosilaznog akcenta. Tako se paralelno ostvaruju, kadšto i u istih ispitnika, akcenatske alternacije kao [sūša / sūša / sūša / sūša, rūka / rūka /

²² V. Neweklowsky 1978, Wortindex, s. v. (str. 360).

²³ Usp. Ivšić 1971, 756.

rùka, mlíko / mlíko / mlíko, ùje / ùje] “ulje”, [zdrávje / zdrávje / zdrávje, vrák], Gsg. [vrâga / vrâga], Gpl. [vrâgou], inf. [ogûl'it / ogûl'it / ogûlit / ogûlit] itd.

Čakavska fonetska priroda kratkoga akcenta (koji se u dijalektologiji obično bilježi znakom ˘) očuvana je u svim položajima gdje se taj akcent u gradišćanskohrvatskim ikavsko-ekavskim čakavskim govorima ostvaruje (usp. npr. [mũč'ati] “šutjeti”, [vĩditi, ùsnica; nõga, sèstra; dnõ], Lsg. [na dnõhi]; [dužina, familija, šišãnak] “tjeme”, 3. sg. prez. [upãdije:] “padne”, ptc. akt. [slu:žila] itd.). Kratki se akcent sporadično ostvaruje čak i u primjera s vokalom *a* u otvorenim slogovima, usp. npr. [mãt'aha, šãka, brãtit'; mãjucak], uz [mãjucak] “sit-tan, malen”, [lãfak], f. [lãfka] “lak, lagan”, Ipl. [rukãmi, ženãmi], uz još uvijek tipično: [rukãmi, ženãmi].

Fiziologija realizacijã dugoga akcenta, tj. akcenata ˘ i \sim , također se slaže s realizacijama u drugim čakavskim gradišćanskohrvatskim govorima. I cirkumfleks i akut ostvaruju se i u diftonškim slogovima. Akcent u dvoglasa obično je raspodijeljen na oba njegova dijela, ali je drugi njihov dio u mnogih ispitnika dulji od prvoga (u nenaglašenih dvoglasa redovito je dulji njihov drugi dio). Međutim, akcent može biti i samo na drugoj sastavnici dvoglasa, ponajčešće dug, ali i kratak, usp. npr. [kriẽjut / kriẽjut / kriẽjut / kriẽjut, kũõža / kuõža / kuõža].

9. I, na kraju, da izvedem neke zaključke iz ovoga mojega prikaza suvremenih koljnovskih govornih osobina.

Koljnovski je govor čakavski i u većini svojih karakteristika slaže se s paralelnim osobinama gradišćanskohrvatskih čakavskih govora s ikavsko-ekavskim izgovorom nekadašnjega jata, iznesenim u spomenutim raspravama S. Ivšića, G. Neweklowskoga i I. Mokutera. Međutim, prema rezultatima mojih istraživanja toga govora (koji su u dosadašnjoj literaturi, s tek nekoliko podataka, posebno osvijetlili samo S. Ivšić i G. Neweklowsky) u odnosu na dosadašnje podatke, u navedenim raspravama, zapazio sam određena kolebanja, pa i niz već ućvršćenih inovacija, na svim jezičnim razinama na koje sam u ovom tekstu obratio pozornost — i na fonetskoj, i na prozodijskoj, i na morfološkoj razini. Teško je pouzdano odrediti uzroke i razloge svih takvih udaljavanja od osobina koje su tipične osobito za susjedne gradišćanskohrvatske govore u Austriji.

Summary

ABOUT THE KOLJNOV SPEECH

On the basis of his own field research the autor shows essential phonetic-phonological, prosodic and morphologic characteristics of the modern Croatian chakavian speech in the village of Koljnov (cro.: Koljnov/Koljnof, hung.: Kópháza), in Hungary near Sopron, directly on the Hungarian-Austrian border. Specifically the author reviews the data given in the existing dialectological literature about chakavian ikavian-ekavian speeches in mid-Gradišće, which can be applied also to the Koljnov speech, as well as on some innovations in some specific modern occurrences on the mentioned linguistic levels, related to scarce, meagre data given on this speech proper by S. Ivšić and G. Neweklowsky. Here specifically the modern, almost completely finished transition of the three-accent system in the phonologically relevant two-accent system (with the opposition of the long accent to the short accent) has to be mentioned, although some questionees have a system which is threatened by frequent realisations of both the long and the short accent in the neutral, quantitatively middle value of the half-long accent.

On the basis of the chakavian character of the Koljnov speech the author expresses his doubt about the statement in literature that the primary settlement of the today Koljnov people in Croatia was the area between Novska, Nova Gradiška and Daruvar, and his disagreement with that statement he supports by dialectological arguments.